

Danijela VUKOVIĆ-ĆALASAN*

POLITIČKI IDENTITET I KULTURA LJUDSKIH PRAVA

Sažetak: Crna Gora je ustavno opredijeljena kao građanska država što upućuje na izgradnju njenog nacionalnog identiteta u pravcu jačanja političkih i pravnih, prije nego kulturno-etničkih komponenti. U radu će pojam građanskog identiteta biti analiziran u svjetlu razlikovanja etničkog i građanskog modela institucionalizovanog nacionalno-državnog identiteta. Preciznije, građanski identitet neće biti definisan kao nadnacionalni, već kao oblik nacionalnog identiteta koji nastoji da izbjegne svođenje na pojedinačni etnokulturni identitet. Utemeljenje nacionalnog identiteta na građanskom principu posebno je značajno za društva sa izraženim etnokulturnim pluralizmom u kojima su partikularni (etno)nacionalni identiteti veoma prisutni – kakvo je i crnogorsko. Neophodno je, dakle, izgraditi zajednički identitet kao dovoljno širok da bi se članovi različitih etnokulturnih zajednica mogli s njim identifikovati i razviti osjećaj pripadnosti i lojalnosti prema nacionalno-državnom identitetu. Politizacija i politička instrumentalizacija etničkog i nacionalnog identiteta u uslovima nedovršenog procesa individualizacije i procesa vrijednosne tranzicije uopšte, stvaraju nepovoljan ambijent u pogledu poštovanja individualnih prava i sloboda, posebno sa aspekta izgradnje identiteta pojedinca. Građanski, liberalno-demokratski nacionalni identitet jeste dobar okvir za ostvarivanje individualnih i kolektivnih prava samim tim što je, po svom karakteru, inkluzivan i otvoren za etnokulturne posebnosti, ali i zahvaljujući činjenici da potencira primat pojedinca u odnosu na zajednicu. Odnosno, on štiti prava i slobode pojedinca – kako u odnosu na državu, tako i u odnosu na posebnu etnokulturnu zajednicu kojoj pripada, potencirajući slobodu i pluralitet njegovih identiteta. Razvitak ovakvog političkog okvira zajedništva ne podrazumijeva unifikaciju i potiskivanje identiteta, već afirmiše njihov pluralizam i prepoznaje važnost modernih oblika individualnog identiteta, koji jesu u osnovi građanskog društva. Ovaj tip nacionalnog identiteta u simbiozi je vezi sa građanstvom koje postaje njegova važna komponenta, u mjeri u kojoj etnička komponenta gubi na značaju. Dalja demokratizacija i jačanje građanskog potencijala nacije, uz visok stepen političke odgovornosti ključnih političkih aktera, jedini su način da se izbjegne aktiviranje autoritarnih potencijala nacionalizma. S obzirom na težinu nasljeđa autoritarnog obrasca identiteta u bivšim komunističkim društvima, kojima pripada i crnogorsko, taj složeni proces promjene identiteta sagledavamo kao izuzetno značajan za budući razvoj društva u cjelini. Jednako je važno, u skladu sa potrebom priznavanja različitih kulturno-etničkih identiteta, razvijati i kolektivna prava u mjeri u kojoj to neće dezintegrirati za-

---

* Mr Danijela Vuković-Ćalasan, Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore

jednički, politički, nacionalno-državni identitet. To je, oslanjajući se na argumentaciju multikulturalista, neophodan uslov za priznanje identiteta pojedinca i poštovanje njegovih prava i sloboda. Na taj način, ostvarivanje prava etnokulturnih zajednica na očuvanje i priznanje svog identiteta kao i jednak i pravedan pristup javnom prostoru, postaju značajni koliko i jačanje zajedničkog političkog identiteta.

Ključne riječi: *politički identitet, nacionalnost, građanski identitet, pluralizam, ljudska prava*

POLITIČKI IDENTITET KAO NACIONALNO-DRŽAVNI IDENTITET

Ovaj rad za temu ima pitanje odnosa političkog identiteta i kulture ljudskih prava. Tačnije, interesuje nas politički identitet kao okvir koji stvara više ili manje pogodan ambijent za razvoj i unapređenje kulture ljudskih prava, u zavisnosti od njegovog tipa. Potrebno je, na početku, definisati pojam političkog identiteta i precizirati značenje u kom ćemo ga koristiti. Upotrijebićemo pojam u značenju koje je dao Furio Čeruti (Furio Cerutti): U pitanju je identitet koji podrazumijeva identifikaciju političkog tijela kojem pripadamo kao i normativno definisanje pravila igre, čije usvajanje jeste sastavni dio političke zajednice.¹ Riječ je o modernoj političkoj zajednici, odnosno, identitetu koji predstavlja sintezu *normativnog* i *društveno-psihološkog* identiteta. Pritom, on se ne može svesti na svoju normativnu komponentu tj. na identitet građanina, ali ni na onu društveno-psihološku. Ustavom se definiše normativni identitet građanina, ali i identitet političkog tijela u okviru kojeg se prvi formira. Osim građanske komponente, politički identitet obuhvata i sve one kulturne, istorijske, simboličke aspekte koji nas povezuju, razvijaju osjećaj solidarnosti i čine da se prepoznamo kao članovi iste političke zajednice. Iz izloženog nije teško zaključiti da Čeruti pojam političkog identiteta, u ovoj dimenziji, izjednačava sa složenim nacionalnim, državno-političkim identitetom, tačnije, sa njegovom građanskom varijantom.² Zahvaljujući činjenici da je ovakav identitet institucionalizovan, nacionalne države postaju glavna tačka političkog objedinjavanja.

¹ Različiti oblici kolektivnih identiteta mogu postati politički relevantni i u tom smislu politički identiteti (u političkoj sferi nosioci različitih društvenih identiteta bore se za promjenu ili održavanje postojećih modela raspodjele moći). Dakle, u tom značenju politički identitet se odnosi na identitet kolektivnih aktera u političkoj sferi.

Furio Cerutti, *Identitet i politika*, Zagreb, Politička kultura, 2006, str. 33.

O političkom identitetu više u: Radule Knežević, *Politička kultura*, Podgorica, CANU, 2012, str. 321–332.

² Tako, on piše o političkom kao o „državno-nacionalnom identitetu” (Furio Cerutti, *Op. cit.*, str. 50) odnosno „nacionalnom političkom identitetu” (Ibid., str. 59). Takođe, razmatra mogućnost nastanka političkog identiteta u nadnacionalnoj dimenziji tzv. kosmopo-

Za našu temu značajno je imati u vidu postojanje dva tipa nacionalnog identiteta. Različit način nastanka opredijelio je njihovu različitu prirodu.³ Etnički model nacije kvalitativno se razlikuje od zapadnog, građanskog modela. U najkraćem, istočni model je introvertniji, intenzivniji, insistira na homogenosti, autentičnosti i trajnosti nacionalne kulture. Tendencija bezuslovne identifikacije pojedinaca kao članova kolektiva i izražena politizacija kulture, takođe su prepoznate njegove osobine. On se doživljava kao dat i nepromjenjiv i kao takav je, u većoj ili manjoj mjeri, zatvoren. Članovima drugih etnokulturnih i nacionalnih zajednica teško je da se identifikuju sa takvim nacionalno-državnim identitetom. Građanska nacija je, sa druge strane, prvenstveno pravno-politička zajednica (nacija državljana, državna nacija), u kojoj ključna postaje pravno-politička jednakost njenih pripadnika. Ona se temelji na pojedincu kao suverenom građaninu. Naravno, takav koncept nacije ima i kulturnu komponentu koja nastoji da bude što je moguće manje svedena na pojedinačno kulturno-etničko, kako bi stepen njene inkluzivnosti za različite kulturno-etničke pripadnosti bio što veći. Pripadnost takvoj naciji stvar je izbora pojedinca i svako je slobodan da, u skladu sa idealom samoostvarenja, izgradi svoj identitet na bazi pluraliteta pripadnosti. Razvitak ovakvog, liberalno-demokratskog nacionalnog identiteta⁴ temelji se na jačanju liberalno-demokratskih građanskih vrijednosti, a ne isključuje i priznanje manjinskih prava, u skladu sa idejom diferenciranog građanstva.

Afirmacija kulturnog pluralizma, unapređenje i poštovanje kolektivnih prava, dalja izgradnja nacionalno-državnog, političkog identiteta neodvojivi su od potrebe za osnaživanjem položaja pojedinca, u smislu njegovih prava i sloboda, naročito ukoliko imamo u vidu karakter crnogorskog društva i činjenicu da se još uvijek nalazimo u vrijednosnoj, iako ne i u institucionalnoj tranziciji. Posebno ističemo važnost procesa individualizacije sa aspekta iz-

---

litskog i evropskog identiteta. Detaljnije o interesantnom sagledavanju „šansi” nadnacionalnog političkog identiteta, u: *Ibid.*, str. 52–65.

³ Nastanak različitih tipova nacionalnog kroz procese tzv. *birokratske inkorporacije* i *vernakularne mobilizacije* analizirao je Entoni Smit. Detaljnije u: Entoni Smit, *Nacionalni identitet*, Beograd, Biblioteka XX vek, str. 86–110. Potrebno je obratiti pažnju na specifičnosti procesa vernakularne mobilizacije i nastanak nacija na bazi demotskih etnija da bismo u punoj mjeri shvatili prirodu (etno)nacionalnog na našim prostorima.

Slobodan Divjak daje jasan pregled karakteristika jednog i drugog modela u idealnotip-skom obliku u: Slobodan Divjak, *Problem identiteta, kulturno, etničko, nacionalno i individualno*, Beograd, Služebeni glasnik, 2006, str. 97–107.

⁴ Hana Arent upotrebljava termin „konstitucionalni”, demokratski orijentisani (Zapadni) nacionalizam, Christian Joppke piše o „demokratskoj nacionalnosti”, itd.

gradnje ličnog identiteta. Dakle, afirmacija ove koncepcije nacionalnog identiteta i građanske države neodvojivi su od razvitka ljudskih prava. Rekli bismo da su ta dva procesa međusobno uslovljena i neraskidivo povezana. Razvoj kulture ljudskih prava, uvažavanje značaja koji ima za društvo u cjelini, posebno sa aspekta potrebe dubljeg ukorjenjivanja i prihvatanja liberalno-demokratskih vrijednosti, uticaće i na postepenu promjenu naše političke kulture. Razvoj kulture ljudskih prava neophodan je uslov za promjenu tipa političke kulture u Crnoj Gori i izgradnju njenog liberalno-demokratskog modela kao stabilnog temelja građanske države.⁵

GRAĐANSTVO I NACIONALNOST (CRNA GORA KAO GRAĐANSKA DRŽAVA)

U građanskom modelu nacije, razvojem civilnog društva i demokratskih institucija, građanska komponenta potiskuje u drugi plan etničku komponentu, stvarajući model „demokratske nacije” („građanske nacije”) čija je karakteristika, između ostalih, približavanje nacionalnosti državljanstvu, odnosno, spajanje nacionalnog i građanskog. Jačanjem građanske komponente u praksi, a ne samo normativno, smanjujemo opasnost od tzv. tribalnog, etničkog nacionalizma izrazito kolektivističke crte. Pitanje odnosa građanstva i nacionalnosti u vezi je sa problemom kohezivnog faktora zajednice i dio je šireg problema odnosa nacije i demokratije. Crna Gora je ustavno opredijeljena kao građanska država, što upućuje na primat principa građanstva u odnosu na princip nacionaliteta. Međutim, mišljenja smo da treba biti prilično oprezan u određenju građanske države isključivo kao postnacionalne, čemu su pojedini autori skloni.⁶

Polazeći od vrlo složenog i često pojednostavljenog tumačenja odnosa između nacije i demokratije, neophodno je izbjegavati krajnosti u vidu stavova o njihovoj potpunoj kompatibilnosti, odnosno inkompatibilnosti. Naročito ovo drugo gledište smatramo izrazom nerazlikovanja etničke zajednice i nacije, kao po-

---

⁵ Potrebu preispitivanja nacionalnog koncepta Crne Gore i njegovog približavanja konceptu ustavnog patriotizma u smislu redefinisavanja crnogorske nacije kao zajednice građana obrazlaže Edin Šarčević. Suština građanske države podrazumijeva primat i potpunu zaštitu individualnih prava uz garanciju i poštovanje posebnih, kolektivnih prava koja mogu biti obezbijeđena samo ukoliko je ispunjen ovaj prvi uslov. O državnoj crnogorskoj naciji i potrebi poistovjećivanja svakog pojedinca i kolektiviteta sa zajedničkim političkim identitetom više u: Edin Šarčević (ur.), *Ustavno zaokruživanje države: U susret novom Ustavu Crne Gore*, Fondacija Heinrich Böll-Reginalni ured Beograd, 2007, str. 144, 145. i 162-164.

⁶ Vidjeti: Mijat Šuković, *Ustavno pravo*, Podgorica, CID, 2009, str. 187.

litičke zajednice građana. *Postnacionalisti* i tzv. *uslovni nacionalisti* daju različite odgovore na pitanje koji je glavni, ujedinjujući činilac savremenih društava. Prvi ga nalaze u građanskom principu, dok drugi uzimaju u obzir i nacionalnu komponentu. Drugačije rečeno, da li je za razvoj privrženosti prema državi dovoljno racionalno, proceduralno i formalno ili pak njega ne može biti bez osjećaja zajedništva, solidarnosti i prepoznavanja zasnovanog na nacionalnom principu? Autori koji pripadaju prvoj grupi, poput Habermasa, modernu, građansku državu označavaju kao postnacionalnu u želji da naglase građanstvo kao jedini unifikacioni princip, kao i razdvojenost državno-političkog od kulturno-etničkog. Problem sa ovakvim razumijevanjem modernog pojma nacije jeste njeno neopravdano svodenje na etničku zajednicu.⁷ Ne uviđa se složenost, višedimenzionalnost i modernost nacionalnog identiteta i svakako se ne pravi razlika između nacije i etničke zajednice. Kulturno-etničko je prisutno u strukturi nacionalnog u većoj ili manjoj mjeri, zavisno od tipa nacionalnog kao političkog identiteta, ali je ipak samo jedna od njegovih komponenti. U građanskom tipu nacionalnog identiteta, mnogo je važnija političko-pravna komponenta i izgradnja nacionalnog temelji se na njenom jačanju. To, međutim, ne znači da iščezavaju kulturno-etnički elementi, izuzev u idealno-tipskom, teorijskom smislu.⁸

U praksi, država i u svom građanskom obliku postoji kao nacionalna, a ne postnacionalna i mišljenja smo da napetosti koje postoje između građanskog i nacionalnog principa koje nalazimo unutar savremenih država nijesu nerješive. Rješenje, međutim, ne može biti u ukidanju jednog od principa. Zajednički politički, nacionalno-državni identitet koji bi bio odvojen ili u potpunosti ispražnjen od kulturno-etničkog, nije u domenu realnosti. To posebno važi za podneblja kao što je naše, na kojima je uvijek etnonacionalno bilo dominantnije u odnosu na njegovu građansku varijantu. To nije ni nužno s obzirom na karakter građanskog nacionalnog identiteta i činjenicu da građanstvo, kao ključna njegova komponenta, pacifikuje kulturno-etničko kao potencijalno isključivo. Građanstvo nije postojalo prije nacije nego tek u okviru nje i daje joj

⁷ Sam Habermas o njoj piše kao o „pretpolitičkoj sudbinskoj zajednici”. Milenko Marković, *Ogledi o nacionalnom i demokratskom pitanju*, Beograd, Službeni glasnik, 2010, str. 85.

⁸ Džordž Šopflin naglašava da su politička (civil) i kulturna (ethnic) dimenzija nacionalnog neodvojive i može biti dominantna jedna ili druga, zavisno od tipa nacionalnog identiteta. O tome više u: George Schoepflin, *Nationalism and Ethnicity in New Europe*, in: Charles Kupchan, *Nationalism and Nationalities in the New Europe*, Ithaca, Cornell University Press, p. 38–39, u navodu: Milenko Marković, *Op. cit.*, str. 86. Sličan stav zastupa i Kimlika, naglašavajući da građanska država ne može postojati bez kulturno-etničke komponente i svedena isključivo na principe demokratije i prava. O tome detaljnije u: Vil Kimlika, *Multikulturalizam*, Podgorica, CID, 2004, str. 41.

politički izgled.⁹ Dakle, na nivou nacionalno-državnog naglašavamo potrebu jačanja građanske solidarnosti u odnosu na solidarnost zasnovanu na pripadnosti nacionalnoj zajednici kao prvenstveno kulturnoj. Pritom, u ovom drugom slučaju, politički identitet ne smije biti redukovan na pojedinačni etnički da bi bio sposoban za multikulturalizam, otvorenost i uključivost.

Srđan Vrcan postavlja pitanje o tome koliko je realno, u postsocijalističkim prilikama i vrijednosnoj tranziciji koja je u toku, očekivati zaokret od dosadašnje dominacije etničkog nacionalizma ka čisto „ustavnom patriotizmu”, odnosno, da li je na našem podneblju u složenim tranzicijskim procesima održiva politička zajednica koja se temelji na opredjeljenju za slobodu i demokratiju.¹⁰ Obrt prema građanskoj naciji potpuno lišenoj kulturno-etničkog (onoga što Kecmanović prepoznaje kao „iracionalno u nacionalizmu”¹¹) nerealan je i za zemlje sa mnogo razvijenijim građanskim identitetom. Kriza identiteta ne može biti riješena insistiranjem isključivo na građanskom principu ili pak isključivo na etničkom kriterijumu. Jedno i drugo su krajnosti koje vode u egocentrični individualizam ili u autoritarni kolektivizam, smatra Marković.

Kada govorimo o Crnoj Gori, rješenje bi bilo u izgradnji zajedničkog političkog identiteta jačanjem građanske komponente nacionalnog, uz istovremenu izgradnju kulturne dimenzije na način da ona bude plod kompromisa različitih etnokulturnih zajednica unutar države. Ukoliko se, međutim, zajednički politički identitet primarno oslanja na jačanje kulturno-etničke komponente koja je, pritom, pojedinačna, pojavljuje se opasnost od pretvaranja države ne u građansku, liberalnu naciju-državu (što ona ostaje deklarativno) već u *etnodržavu*. Nastaje ambijent nepovoljan za razvoj kulture ljudskih prava, a pogodan za aktiviranje autoritarnih potencijala nacionalnog, o čemu će biti više riječi u dijelu koji slijedi. Ne isključuju se, dobro primjećuje Marković, nacionalnost i građanstvo, nacionalno i demokratsko, već etnonacionalizam i demokratija.

POLITIČKA AMBIVALENTNOST NACIONALNOG – DEMOKRATSKI I AUTORITARNI POTENCIJALI

Politička ambivalentnost nacionalnog jedna je od ključnih njegovih karakteristika i čini ga potencijalno spojivim sa različitim, čak i suprotnim ideologijama i orijentacijama, od čega zavisi aktiviranje njegovih *demokratskih* ili

⁹ Milenko Marković, *Op. cit.*, str. 86.

¹⁰ Srđan Vrcan, *Nacija, nacionalizam i moderna država*, Zagreb, Tehnička knjiga, 2006, str. 145, 147.

¹¹ Dušan Kecmanović, *Da li smo sišli s uma ili dokaži da si Srbin: O etnonacionalizmu i o nama*, Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2006, str. 159.

autoritarnih potencijala.¹² Izgradnja nacije, kao prvenstveno političke zajednice, bez sumnje doprinosi aktiviranju demokratskih potencijala nacionalnog, što je veoma značajno sa aspekta izgradnje kulture ljudskih prava. U takvim uslovima ne dolazi do unifikacije različitosti i asimilacije. Stvara se jedan politički okvir u kom formiranje osjećaja zajedništva ne podrazumijeva unifikaciju i potiskivanje identiteta, već dozvoljava njihov pluralizam i potencira važnost modernih oblika individualnog identiteta, koji jesu u osnovi građanskog društva. Ovakav tip nacionalnog identiteta u simbiotičkoj je vezi sa građanstvom koje postaje njegova važna komponenta u mjeri u kojoj etnička gubi na značaju. Takva moderna politička zajednica, kao što naglašava Habermas, izvodi svoj identitet iz prakse građana koji vrše svoja građanska prava. To je nacija otvorenog, uključujućeg nacionalnog identiteta koji je u svom idealno-tipskom obliku označen kao voluntaristički, kulturno-etnički neutralan, politički prije nego kulturni, liberalno-demokratski. Naravno, zavisno od konteksta i specifičnosti pojedinačnih društava, nacionalni koncept približava se više građanskom ili etničkom modelu (svaka moderna nacija je kombinacija etnosa i demosa, a njihov odnos može biti više ili manje (ne)uravnotežen, zavisno od preovlađujućih komponenti). Dalja demokratizacija i jačanje građanskog potencijala nacije, uz visok stepen političke odgovornosti najznačajnijih društvenih i političkih aktera, jedini su način da se izbjegne aktiviranje autoritarnih potencijala. S obzirom na težinu nasljeđa autoritarnog obrasca identiteta u bivšim komunističkim društvima, kojima pripada i crnogorsko, taj složeni proces promjene identiteta sagledavamo kao izuzetno važan.

Da bi se izbjegle potencijalne zamke u uobličavanju političkog, nacionalno-državnog identiteta i aktiviranje autoritarnih potencijala nacionalnog, potrebno je voditi računa o nekoliko značajnih momenata:¹³

1. Svođenje nacionalnog identiteta isključivo na političku i pravnu komponentu u praksi nije moguće. Ta nemogućnost tim prije važi za društva koja pripadaju podneblju na kom je, tradicionalno, etnonacionalno bilo dominantnije, što je slučaj i sa crnogorskim.

2. Pošto je takva mogućnost u njenom maksimalnom obliku isključena, neophodno je, radi stabilnosti identiteta i sa aspekta ljudskih prava, uzeti u obzir sljedeće:

---

¹² O fleksibilnosti nacionalnog u smislu spajanja sa različitim političkim doktrinama i idejama, više u: Endru Hejvud, *Političke ideologije*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005, str. 178. i 180.

¹³ Više o nekim od ovih sugestija u: Bhikhu Parekh, *Nova politika identiteta*, Zagreb, Politička kultura, str. 57.

a) Neophodno je poštovati i uvažiti etnokulturnu raznolikost. Svako ignorisanje ili ukidanje pluralizma, različitih pogleda na zajednički identitet ili pak pristrasnost i svođenje na jednu etnokulturnu komponentu, dovelo bi do otuđenja i isključivanja ostalih. U ovom smislu, dakle, nacionalni identitet mora biti što šire prihvatljiv;

b) Potrebno je imati u vidu da je svaki, pa i najinkluzivniji oblik nacionalnog identiteta neizbježno djelimičan i da ne može obuhvatiti svu složenost zajednice u etnokulturnom smislu. Zbog toga je veoma bitno *ne davati mu preteranu političku težinu ili ga tretirati kao iskonsko načelo*.

Dakle, nacionalni kao zajednički politički identitet jeste nužan i veoma značajan, ali insistiranje na nepromjenjivosti, neotvorenost, redukovanje na pojedinačno kulturno-etničko, može dovesti do otpora i neprihvatanja takvog identiteta kao zajedničkog. To dalje znači da on ne smije biti uglavnom stvar političkog inženjeringa i oblikovanja „odozgo”. Da bi bio dugoročno stabilan i prihvaćen on mora imati demokratski legitimitet, tj. mora biti onaj koji dolazi „odozdo”.¹⁴ Ovo je veoma važno sa aspekta poštovanja individualnih i kolektivnih prava i sloboda. Milenko Marković izdvaja nekoliko karakteristika nacionalnog u kom prevladavaju demokratski potencijali:¹⁵

1. Ljubav prema nacionalnim vrijednostima sopstvene nacije uz uvažavanje vrijednosti drugih;
2. Otvorenost i ulaženje u integrativne asocijacije;
3. Otvorenost prema demokratizujućim procesima;
4. Nekonfliktnost i spremnost na kompromis;
5. *Afirmacija ljudskih prava i sloboda;*
6. *Otvorenost za suživot sa različitim nacionalnostima (multikulturalizam).*

RAZVOJ AUTORITARNIH POTENCIJALA NACIONALNOG KAO PREPREKA RAZVOJU KULTURE LJUDSKIH PRAVA

Ukoliko, međutim, dođe do zaokreta ka etnonacionalizmu i jačanja isključivo etnokulturne komponente nacionalnog, onda možemo očekivati aktiviranje autoritarnih potencijala nacionalnog. U tom slučaju, stvara se ambijent povoljan za kolektivistički obrazac identiteta u kom akcenat nije na individui, njenim potrebama, pravima i identitetima, već na kolektivnim zahtje-

¹⁴ Ukoliko bi bio više kreiran od strane države, političke ili intelektualne elite usljed nedostatka legitimiteta i emotivne ukorijenjenosti bio bi potreban, po riječima Pareka, „nedopustivo visok stupanj moralnog i kulturnog inženjeringa kako bi nadišao očekivani otpor”. (Bhikhu Parekh, *Op. cit.*, str. 58)

¹⁵ Milenko Marković, *Op. cit.*, str. 54.

vima, unifikaciji članova kolektiva i kolektivnoj volji uopšte.¹⁶ Takav politički identitet tretira „različitosti” sa sumnjom, a želja za homogenizacijom jača nauštrb potrebe za diferencijacijom.¹⁷ Faktičko, iako ne i deklarativno, pretvaranje nacionalne države u etno-državu, umjesto u građansku, ne ide u prilog demokratizaciji društva, posebno u vrijednosnom smislu. Promjena autoritarne strukture ličnosti u postsocijalističkim društvima, kakvo je i crnogorsko, mnogo je sporija od promjene u institucionalnom smislu, ali bez nje nema potpune izgradnje stabilne demokratske političke kulture i kulture ljudskih prava. Birajući etničko kao referentnu tačku za politički identitet, vladajuća politička elita može vrlo lako dovesti do jačanja etnonacionalizma, odnosno do homogenizacije grupe prema unutra uz istovremeno antagonizovanje prema spolja, što dovodi do isključivanja razlika i jačanja stereotipa i predrasuda.¹⁸

Razmatrajući opšte okolnosti koje podstiču aktiviranje autoritarnih potencijala nacionalnog, Dušan Kecmanović kao značajne izdvaja nekoliko nama interesantnih sa aspekta teme koju obrađujemo u crnogorskom kontekstu. To su: nedostatak demokratske tradicije poštovanja drugog čovjeka i njegovih prava kao najveće vrijednosti, određene aktivnosti političkih stranaka i pokreta kao i djelovanje mas-medija.¹⁹ Tamo gdje je razvijena kultura ljudskih prava i gdje je pravo čovjeka granica svakog djelovanja, manji su izgledi da će doći do aktiviranja autoritarnih potencijala i političke instrumentalizacije nacionalnog. U društvima u kojima se tradicionalno zanemaruje pojedinačno i individualno uvijek je bilo privlačnije i vrjednije pažnje ono što se doimalo kao kolektivno, opšte, nezavisno od oblika njegove manifestacije.²⁰ Dakle, pri-

---

¹⁶ Idealnotipski model etničkog nacionalnog identiteta podrazumijeva sljedeće karakteristike: Datost i shvatanje nacije kao proširene srodničke porodice, značajnu ulogu religije i mita, ekskluzivnost, nepromjenjivost, naglašenu kulturnu u odnosu na političku komponentu. Kecmanović ističe da zagovornici etnonacionalnog potenciraju primat zajednice nad individualnom egzistencijom, kolektiva nad pojedincem. Kolektiv se doživljava kao više-manje koherentno tijelo, a etnonacionalna specifična kultura ima veći značaj za razvoj nacionalne države od političke kulture. Individualna sudbina doživljava se kao potpuno zavisna od sudbine kolektiva. Više o, za nas veoma značajnoj, analizi kolektivnog karaktera etnonacionalnog u: Dušan Kecmanović, *Da li smo sišli s uma ili dokaži da si Srbini: O etnonacionalizmu i o nama*, Novi Sad, Izdavačka knjižatnica Zorana Stojanovića, 2006, str. 152–155.

¹⁷ Zagorka Golubović, *Socijalizam i postsocijalistička društva*, Beograd, Službeni Glasnik, 2007, str. 340.

¹⁸ Više o tome u: Zagorka Golubović, *Ja i drugi: antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta*, Beograd, Republika, 1999, str. 77.

¹⁹ Dušan Kecmanović, *Psihopolitika mržnje*, Beograd, Prosveta, 1999, str. 181–189.

²⁰ Kao ilustraciju Kecmanović navodi zapažanje Flajnera-Gerstera, šefa misije Konferencije o sigurnosti i saradnji u Evropi: „Komunističko nasljeđe je veliko opterećenje za bu-

mat etnonacionalnog, kolektivističkog obrasca političkog identiteta u odnosu na njegovu izgradnju u građanskom obliku, svakako ne doprinosi razvitku kulture ljudskih prava. Ne manje važna okolnost tiče se aktivnosti političkih stranaka. Jačanje nacionalistički orijentisanih partija i politička instrumentalizacija etnonacionalnog može dovesti do aktiviranja autoritarnih potencijala. Osim ovih okolnosti, Kecmanović skreće pažnju i na ponekad propagandno djelovanje medija, posebno u produbljivanju podjela i antagoniziranju pojedinih etnonacionalnih grupa.

Etnički utemeljen zajednički politički identitet ispoljava tendenciju pretvaranja u „ontološki identitet”, ekskluzivistički po svom karakteru. Kao takav, on ne vodi računa o različitostima, u smislu etnokulturnih različitosti ali ni u smislu različitih pogleda na prirodu i oblik zajedničkog identiteta, kako na kolektivnom tako i na individualnom nivou. Konfrontacija i potenciranje različitosti do isključivosti, bilo prema unutrašnjem „drugom” ili onom koji se nalazi spolja, postaju prepoznatljive karakteristike takvog identiteta. Imajući u vidu navedeno, nije iznenađujuće to što su teoretičari koji se bave ovom problematikom, poput Zagorke Golubović, ovaj tip označili kao isti tip autoritarno-kolektivističkog modela koji, iako različit po obliku i po svom kolektivističkom obrascu, nije daleko od modela identiteta karakterističnog za bivša komunistička društva.²¹ Prirodno, nacionalni identitet koji se želi etnički utemeljiti potencira kulturne elemente u svojoj strukturi. Mitologizirana prošlost, veza sa religijom, insistiranje na homogenosti, trajnosti, autentičnosti i posebnosti kulture, naročito su naglašeni. Upravo su ovo elementi kojima je najlakše politički manipulirati, tačnije, upravo oni i najčešće jesu predmet političke instrumentalizacije kojoj politički akteri nerijetko pribjegavaju vođeni različitim, najčešće kratkoročnim, političkim interesima. U mjeri u kojoj se povećava ekskluzivnost zajedničkog, institucionalizovanog nacionalnog identiteta možemo očekivati veću unutrašnju konfrontaciju između različitih etnonacionalnih zajednica u odnosu na državu i zajednički politički identitet. Milenko Marković izdvaja, između ostalih, sljedeće karakteristike nacionalnog u kom prevladavaju autoritarni potencijali:

1. Veličanje sopstvene i unižavanje drugih nacija;

---

dučnost vašeg tla (tla ex-Jugoslavije, D. K.). Pod partijskom vladavinom, vrhunaska moralna vrijednost je podrazumijevala da je ono što je dobro za partiju dobro i za državu, tj. za cijeli narod. Ovakav je stav samo transponirao poruku da je ono što je, navodno, dobro za interes nacije, dobro i za državu... To je totalitarna ideologija više nego što je bio komunizam”. (*Ibid.*, str. 182).

²¹ Zagorka Golubović, *Socijalizam i postsocijalistička društva*, Beograd, Službeni Glasnik, 2007, str. 344.

2. Govor mržnje;
  3. Potenciranje razlike u odnosu na drugog, uz nerijetko prisutne teorije zavjere;
  4. *Sužavanje identiteta pojedinca na kulturno-etničku komponentu nacionalnog i neafirmacija pluraliteta identiteta;*
  5. Odbojnost prema demokratiji (stvarno, iako često ne i deklarativno);
  6. *Primat kolektivnog nad individualnim.*
- Male su šanse da će u ovakvim uslovima doći do daljeg razvoja kulture ljudskih prava.

1. Autoritarni potencijali na nivou partikularnih, etnokulturnih identiteta

Preduslov razvoja kulture ljudskih prava u okviru koji formira nacionalno-državni politički identitet Crne Gore svakako je garantovanje i poštovanje manjinskih prava, u skladu sa politikom multikulturalizma.²² Zaštita prava manjina ima dva aspekta – očuvanje manjinskog identiteta i obezbjeđenje političke participacije manjina na svim nivoima vlasti. Pritom, važno je naglasiti da koncept diferenciranog građanstva ni u kom slučaju nije u koliziji sa zajedničkim političkim identitetom u njegovom građansko-nacionalnom obliku. Naprotiv, multikulturalnost crnogorskog društva osnov je građanskog identiteta u smislu da, kao što je naglašeno u prvom dijelu rada, zajednički identitet mora biti inkluzivan u odnosu na različite etnonacionalne zajednice u Crnoj Gori. To je preduslov njegove demokratičnosti i garant njegove stabilnosti.

---

²² Koncept multikulturalizma, u teorijskom i političkom smislu, jedan je od odgovora na problem upravljanja etnokulturnim različitostima, pored asimilacije i segregacije. Asimilacija se pokazala nepravednom, moralno problematičnom i nerealnom. Umjesto brisanja etnokulturnih različitosti koncept multikulturalizma podrazumijeva poštovanje i unapređenje kulturnog diverziteta, priznanje i očuvanje posebnih, partikularnih identiteta. Navedeni cilj ostvaruje se vladavinom prava, odnosno, setom prava i sloboda za očuvanje identiteta, zabranom asimilacije i diskriminacije. Slično određenje koncepta daje i Christine Inglis koja razikuje tri idealno-tipska pristupa etničkom pluralizmu: model asimilacije, model diferencijalističkih politika i model multikulturalizma. Model diferencijalističkih politika kao drugi ekstremni pol pored modela asimilacije podrazumijeva ograničenu participaciju članova etničkih manjina, segregaciju, neprilagođavanje državnih institucija članovima etničkih manjina i, uz dozvolu države, razvitak paralelnih institucija.

Više o tome vidi: Christine Inglis, „Multiculturalism: New Policy Responses to Diversity”, *Management of Social Transformations (MOST)-UNESCO, Policy Paper-No. 4*, 1–41.

Više o različitim određenjima multikulturalizma, od demografsko-deskriptivnog do programsko-političkog, vidi: Milan Mesić, *Multikulturalizam*, Zagreb, Školska knjiga, 2006, str. 55–71.

Prihvatanje koncepta multikulturalizma argumentovano je činjenicom da se bazira na ljudskom dostojanstvu, potrebi uvažavanja različitosti u političkom smislu i očuvanja etnokulturnog pluralizma što će, u krajnjem, obezbijediti stabilnost društva u cjelini. Tim prije ukoliko znamo da u Crnoj Gori, po popisu stanovništva iz 2011. godine, nema većinskog naroda, te da bi svako nevođenje računa o prethodno pominjanim potencijalnim opasnostima moglo imati dalekosežne negativne posljedice. Region Balkana je prostor još uvijek nestabilan u pogledu kvaliteta odnosa između različitih, najbrojnijih etnokulturnih zajednica. Crna Gora je u dobroj poziciji u odnosu na druge zemlje Balkana budući da je jedna od rijetkih u kojoj nije bilo sistematskih i masovnih kršenja manjinskih prava. Pravni i institucionalni okvir zaštite manjina je na zadovoljavajućem nivou, dok problemi svakako postoje u implementaciji uglavnom dobrih pravnih rješenja.

Negativan uticaj na razvoj kulture ljudskih prava i sloboda, oslobađanje autoritarnih potencijala ima ne samo na nivou zajedničkog institucionalno-državnog, nacionalnog identiteta, već i na nivou partikularnih, unutardržavnih etnokulturnih identiteta. Na podržavnom nivou aktiviranje i ispoljavanje autoritarnih potencijala može ići u dva pravca – prema pojedinačnim članovima tih kolektiviteta, ali i u odnosu na zajednički politički identitet (usljed nepriznavanja, potiskivanja ili isključivanja konkretne zajednice od strane države). Prethodno naglašena tendencija ka homogenizaciji prema unutra relevantna je, sa aspekta individualnih prava i sloboda, i za multikulturno, diferencirano građanstvo u mjeri u kojoj se njegova liberalna, umjerena varijanta u praksi približava radikalnoj. U takvim uslovima postoji opasnost od razvoja autoritarnih potencijala politike identiteta etnokulturnih zajednica u odnosu na njihove članove koji prvenstveno postaju pripadnici manjine. Parek ovaj proces, nepovoljan sa aspekta poštovanja ljudskih prava i sloboda, označava kao *esencijalizaciju identiteta grupe*. Zanimljivo je činjenica da pojedinci imaju različit pogled na identitet zajednice kojoj pripadaju, ne priznaju se prelazni identiteti, sužava se prostor individualne slobode nastojanjem da se pojedincima nametne jedan oblik i jedan doživljaj partikularnog identiteta. Pojedinci čiji se pogled na identitet ne uklapa u preovlađujuću identitetsku matricu samoproglašeni čuvara zajedničkog identiteta, označavaju se kao otpadnici, manje „autentični” pripadnici grupe. Ukratko, politika identiteta postaje uska, autoritarna, ekskluzivistička i postoji opasnost od njenog pretvaranja u politiku sukoba. Dolazi do svojevrsnog *paradoksa identiteta*:²³

---

²³ Opasnosti od pretvaranja politike identiteta u politiku sukoba Parek grupiše u tri osnovne grupe:

ono što je počelo kao protest protiv tiranije, isključivanja ili nepriznavanja različitosti iznjedrilo je novu tiraniju, ali unutar grupe i u odnosu na njene pojedinačne članove. Takav ambijent postaje vrlo nepovoljan za razvoj kulture ljudskih prava.

Vil Kimlika naglašava da se u ovakvom slučaju grupa želi zaštititi od „destabilizujućeg efekta *unutrašnjeg disidentstva*”, za razliku od drugog tipa prava kojim se ona želi zaštititi od dejstva *spoljašnjih odluka* šireg društva.²⁴ U pitanju je vrlo važna relacija između kolektivnih i individualnih prava koja ponekad postaje problematična, naročito u multikulturalnim društvima ukoliko se model multikulturalizma približava radikalnoj varijanti. *Unutrašnjim restrikcijama* grupe ponekad nastoje da nametnu ograničenja slobodi svojih članova pravdajući to, najčešće, potrebom očuvanja specifičnosti kulturnih obilježja svog identiteta.²⁵ Sa druge strane, set prava sloboda i zabrana koji

---

Prva opasnost je ranije pominjana težnja ka esencijalizaciji identiteta i podrazumijeva ignorisanje činjenice da nemaju svi pripadnici nekog kolektivnog identiteta iste poglede na svoj identitet niti ga izražavaju na isti način. To najčešće dovodi do kritike onih koji na drugačiji način doživljavaju svoj identitet i njihovog označavanja kao otpadnika. Zanimljivo je višestrukosti identiteta, objektivistički pogled na identitet i pritisak za organizovanim jedinstvom i homogenošću na nivou grupe, glavni su razlozi esencijalizma.

Druga opasnost u vezi je sa tendencijom stvaranja lažnih suprotnosti između zatvorenih cjelina. Podrazumijeva utemeljenje identiteta na razlikama koje se prenaplaćavaju i potencira se stajalište po kome suprotstavljene skupine nemaju ništa zajedničko. Na taj način politika identiteta postaje politika sukoba.

Samo nosioci identiteta imaju pravo i sposobnost da govore o njemu i štite ga.

Treća opasnost odnosi se na zamrzavanje ili naturalizaciju istorijski stečenog identiteta. Često se proglašava prirodnim i nekritički prihvata istorijski stečeni pogled na identitet. Više o tome u: Bhikhu Parekh, *Op. cit.*, str. 34;

O problemu razvoja autoritarizma na nivou etnokulturnih grupa prema pojedinačnim članovima i u: Franco Crespi, *Sociologija kulture*, Zagreb, Politička kultura, 2006, str. 162.

Uviđajući značaj poštovanja slobode pojedinca, kako u izgradnji sopstvenog identiteta tako i u različitom pogledu na zajednički kolektivni identitet, Sonja Tomović-Šundić piše: „(...)Svako isticanje nepremostivih razlika među kulturama u multinacionalnim državama je vještačko i neistinito, forsirano po mjeri političkih interesa a ne realnosti. I kao takvo, nepostojeće (...) *Samo dozvoljavajući drugima da postoje na njima svojstven način to isto pravo potvrđujemo i za sebe*”. (Kurziv D. V.). (Sonja Tomović-Šundić, *Identitet i vrijednosti*, Podgorica, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, 2010, str. 94.)

²⁴ Prvu grupu zahtjeva Kimlika naziva *unutrašnjim restrikcijama*, a drugu *spoljašnjom zaštitom*. Više o tome u: Vil Kimlika, *Op. cit.*, str. 56–58.

²⁵ Ivana Jelić naglašava da je odnos između individualnih i kolektivnih prava ponekad kontroverzan u smislu da predstavlja primjer antinomija u sistemu zaštite ljudskih prava i to potkrepljuje primjerom iz međunarodne jurisprudencije. Pred Komitetom UN za ljudska prava vođen je spor u vezi sa sukobom prava pripadnika etničke zajednice Laponaca sa pravilima

spada u tzv. *spoljašnju zaštitu*, usmjeren je na ostatak društva i državu sa ciljem zaštite manjine od ekonomske i političke moći šireg društva i njegovo postojanje ne samo da ne ugrožava prava i slobode pojedinaca, već ih i promovira. Stabilno multikulturalno društvo uspješno integriše dva ključna principa: poštovanje različitosti u etnokulturnom smislu na svim nivoima ali i jačanje onoga što im je zajedničko i što ih povezuje, poput zajedničkog političkog identiteta. Poznavanje specifičnosti i različitosti drugih kao i visok stepen tolerancije neophodni su preduslovi za stabilnost društva i razvoj kulture ljudskih prava.²⁶

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ukoliko prethodno razmotreno analiziramo u kontekstu crnogorskog društva, čini nam se neupitnim da će od uspješnosti utemeljenja nacije kao zajednice građana, odnosno izgradnje političkog identiteta kao prvenstveno građanskog, paralelno sa daljom demokratizacijom društva u vrijednosnom smislu, zavisiti i transformacija tradicionalnog, duboko ukorijenjenog autoritarnog identiteta ka individualnom identitetu građanina. U krajnjem, u pitanju je proces koji Edvard Kar imenuje kao *socijalizaciju nacije*, koji zapravo jeste proces njenog demokratskog sazrijevanja.²⁷ Na taj način može se promijeniti ono što Zagorka Golubović nalazi kao karakteristiku svih postkomunističkih društava: *Preovladavanje procesa identifikacije na račun formiranja samoidentiteta (individuacije)*.²⁸ Neophodno je imati u vidu složenu prirodu nacionalnog, njegovu političku ambivalentnost, činjenicu da sadrži demokratske i autori-

---

koja je nametnula pomenuta zajednica i time ugrozila njegov identitet i egzistenciju. Komitet je dao prednost kolektivnom pravu zajednice i opravdao zakon Švedske koji je regulisao pitanja u vezi sa uzgojem irvasa kao zanimanjem kojim su se mogli baviti samo članovi Laponske/Samijske etničke zajednice, što je u ovom slučaju značilo da je taj pojedinac lišen mogućnosti da se bavi ovim zanimanjem zbog neprihvatanja od strane svoje etničke grupe. (Slučaj Ivan Kitok protiv Švedske, *Kitok v. Sweden*; Izvor: *Official Records of the H. R. C. 1987/1988, Vol. 2, U, N, Doc. CCPR/7/Add. 1*, preuzeto iz: Ivana Jelić, Vladavina prava u multikulturalnim državama, u: Ivana Jelić (prir.), Dragan K. Vukčević (ur.), *Vladavina prava u multikulturalnoj Crnoj Gori*, Podgorica, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 2001, str. 14.

²⁶ Malory Nye, *The Challenges of Multiculturalism*, Culture and Religion: An Interdisciplinary Journal, Routledge, 8: 2, 2007, p. 114.

²⁷ David Held, *States and Societies*, John Wiley & Sons, Incorporated, 1983, prema: Milenko Marković, *Op. cit.*, str. 61.

²⁸ Druga strana iste medalje podrazumijeva pomjeranje ka ekstremnom individualizmu, u smislu podsticanja egoističkih nagona, što takođe nije dobar put za formiranje autonomnih, individualnih identiteta slobodnih i zrelih građana, s pravom naglašava Golubović.

tarne potencijale i da će od načina izgradnje zajedničkog političkog identiteta i njegove prirode zavisiti aktiviranje jednih ili drugih. Mišljenja smo da su konkretne istorijske okolnosti, odnosno specifičnosti pojedinačnog društva i politička odgovornost najvažnijih društvenih aktera, ključni faktori koji aktiviraju jednu ili drugu vrstu potencijala. Crnogorsko društvo je izrazito multikulturalno - ne samo u deskriptivnom smislu, već i sa aspekta političke relevantnosti kulturnih razlika. Karakteriše ga izražena i stabilna društvena solidarnost, visok stepen tolerancije različitosti u pogledu spremnosti građana Crne Gore da žive u susjedstvu sa pripadnicima drugih vjera i nacija, osrednje izražene razlike i napetosti između pripadnika različitih nacionalnosti uz porast trenda etničke distance.²⁹ U tim uslovima, primarni cilj bi trebalo da bude jačanje diferenciranog građanstva paralelno sa konsolidovanjem zajedničkog političkog, nacionalno-državnog identiteta u građanskom obliku, koji umrežava partikularne identitete na liberalno-demokratskim građanskim vrijednostima. Nacionalno-državni identitet ne smije biti ekskluzivistički, sveden na pojedinačni kulturno-etnički, već mora biti rezultat kompromisa i inkluzivan sa aspekta pripadnika različitih etnonacionalnih zajednica i potrebe njihove identifikacije sa takvim identitetom. Isključivo radom na aktiviranju demokratskih potencijala stvaramo pogodan ambijent i neophodan preduslov za unapređenje i razvoj kulture ljudskih prava, kako na nivou nacionalno-državnog identiteta, tako i na nivou partikularnih, podržavnih, etnokulturnih identiteta.

LITERATURA

- [1] Cerutti, Furio: *Identitet i politika*, Zagreb, Politička kultura, 2006.
- [2] Crespi, Franco: *Sociologija kulture*, Zagreb, Politička kultura, 2006.
- [3] Divjak, Slobodan: *Problem identiteta, kulturno, etničko, nacionalno i individualno*, Beograd, Službeni glasnik, 2006.
- [4] Golubović, Zagorka: *Socijalizam i postsocijalistička društva*, Beograd, Službeni glasnik, 2007.
- [5] Golubović, Zagorka: *Ja i Drugi: Antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta*, Beograd, Republika, 1999.
- [6] Habermas, Jürgen: *Postnacionalna konstelacija*, Beograd, Otkrovenje, 2002.
- [7] Hejvud, Endrju: *Političke ideologije*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva 2005.
- [8] Inglis, Christine: *Multiculturalism: New Policy responses to Diversity, Management of Social Transformations (MOST)-UNESCO*, Policy Paper-No. 4, 1-41.

---

²⁹ Detaljnije: Bojan Spaić, *Etika i građanin*, u: Sonja Tomović-Šundić, *Pitanje vrijednosti*, Podgorica, CANU, str. 51.

- [9] Jelić, Ivana, *Ljudska prava i multikulturalizam*, Podgorica, Pravni fakultet, 2013.
- [10] Kecmanović, Dušan: *Psihopolitika mržnje*, Beograd, Prosveta, 1999.
- [11] Kecmanović, Dušan: *Da li smo sišli s uma ili dokaži da si Srbin: O etnonacionalizmu i o nama*, Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2006.
- [12] Kimlika, Vil: *Multikulturalizam*, Podgorica, CID, 2004.
- [13] Knežević, Radule: *Politička kultura*, Podgorica, CANU, 2012.
- [14] Marković, Milenko: *Ogledi o nacionalnom i demokratskom pitanju*, Beograd, Službeni glasnik, 2010.
- [15] Mesić, Milan: *Multikulturalizam*, Zagreb, Školska knjiga, 2006.
- [16] Nye, Malory: *The Challenges of Multiculturalism*, Culture and Religion: An Interdisciplinary Journal, Routledge, 8: 2, 2007.
- [17] Parekh, Bhikhu: *Nova politika identiteta*, Zagreb, Politička kultura, 2006.
- [18] Smit, Entoni: *Nacionalni identitet*, Beograd, Biblioteka XX vek, Čigoja štampa, 1998.
- [19] Tomović-Šundić, Sonja (ur.), *Pitanje vrijednosti*, Podgorica, CANU, 2010.
- [20] Tomović-Šundić, Sonja: *Identitet i vrijednosti*, Podgorica, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, 2010.
- [21] Šarčević, Edin (ur.): *Ustavno zaokruživanje države: U susret novom Ustavu Crne Gore*, Fondacija Heinrich Böll-Regionalni ured Beograd, 2007.
- [22] Šuković, Mijat: *Ustavno pravo*, Podgorica, CID, 2009.
- [23] Vertovec, Steven; Wessendorf, Susanne, *The Multiculturalism Backlash*, Abingdon, Oxon, Routledge, 2010.
- [24] Vrcan, *Nacija, nacionalizam i moderna država*, Zagreb, Tehnička knjiga, 2006.
- [25] Vukčević, Dragan (ur.); Jelić, Ivana (prir.): *Vladavina prava u multikulturalnoj Crnoj Gori*, Podgorica, CANU, 2012.

Danijela VUKOVIĆ-ČALASAN

POLITICAL IDENTITETY AND HUMAN RIGHTS CULTURE

Summary

The concept of political identity is used in the meaning of national-state identity. National is politically ambivalent and can be related to different, and even opposite ideologies and orientations. If it comes to an activation of it's authoritarian potentials, both on levels of common political and particular, ethno-cultural, sub-state identities, it creates an unfavourable ambient in terms of developing a culture of human rights. The favourable ambient for collectivist identity is being created, in which accent is not being put on individual, it's needs, rights and identities, but on collective requests and unification of all collective members. The pluralism of identities is not stimulated, neither are accepted different views of collective identity that individuals might have. The building of nation, as primarily political community, indubitably contributes to the activation of democratic potential of national, which is very significant in terms of the culture of human rights. In such circumstances, there is no unification of diversities and assimilation. A political frame is being created, in which creating a sence of community does not imply the unification and repression of the identity, but enables their pluralism and emphasizes the importance of modern aspects of individual identity, which are basic for civil society.

Key words: *Political identity, political ambivalence, the culture of human rights*